

Василь Васильович Гарновський (молодший) – почесний член Товариства “Просвіта” у Львові

“Почесний член “Просвіти” це найвище українське національне відзначення для заслужених громадян”

С.Шах¹

До найважливіших подій культурно-освітнього життя Східної Галичини другої половини ХІХ ст. належало заснування в 1868 р. у Львові Товариства “Просвіта”. Важко й оцінити значення Товариства в нашому національному житті, його роль у піднесенні культурно-освітнього і економічного рівня українського селянства не тільки Східної Галичини, а й далеко за її межами. Ось чому так важливо усвідомити собі вагу звання “Почесний член Товариства “Просвіта”, що ним наділяли Загальні Збори Товариства найбільш гідних громадян.

Ініціаторами заснування “Просвіти” були люди високої ерудиції та твердої віри щодо доцільності своєї праці. Згадаймо хоча б найвідоміших: Анатолія Вахнянина, Юліана Лаврівського, Володислава Федоровича, Омеляна Огоновського, Олександра Барвінського, Юліана Романчука, Євгена Олесницького. З початку заснування Товариство було відразу зорієнтовано в двох основних напрямках праці: пізнання народу і праці над досягненням культурного і духовного розвитку русинів Галичини шляхом ведення широкої освітньої роботи.

Такий характер Товариства був прийнятий на перших загальних зборах Товариства 8 грудня 1868 р. Проте через обмежені можливості Товариства, зокрема матеріальні, вже на других загальних зборах “Просвіти” у травні 1870 р. Товариство було змушене зосередити свою роботу на поширенні освіти, на ліквідації серед, в основному, сільського населення Східної Галичини тотальної неграмотності шляхом видання популярних книжок і організації філій та читалень у містах і селах. Елементи народознавчого, красназавчого спрямування були закладені і в усіх наступних статутах, коли основна діяльність спрямовувалась на культурно-освітню роботу щодо піднесення національно-патріотичного рівня та добробуту народу.

У Галичині “Просвіта” проіснувала, як відомо, до вересня 1939 р. і була ліквідована комуністичним режимом як ворожа, націоналістична. Читальні були знищені, активістів “Просвіти” масово репресували, але заснування “Просвіти” у Львові мало всеукраїнське значення. З початку ХХ ст. “Просвіта” шириться на Наддніпрянщині, з 1905 р. – в Канаді, з 1906 р. – на Кубані, з 1920 р. – на Закарпатті, з 1928 р. – на Зеленому Клинні в Харбіні, шириться всюди, де тільки жили свідомі українці. В.Мудрий ще в 1928 році у книзі “Роля “Просвіти” в українському житті. З приводу шістдесятиліття “Просвіти” слушно зауважив: “Просвіта” є в нас тією установою, з існуванням і розвитком якої довший час було тісно зв’язане ціле відродження цієї вітки українського народу, що жила в Австрії. Та були і такі часи, коли “Просвіта” була самотнім центром українського національного руху і єдиним джерелом, з якого бистро розвивалася важка струя національного відродження на всю українську землю”².

Таким чином, з’ясувавши собі становище “Просвіти” в нашому національному житті, ми легко зрозуміємо вагу почесного членства “Просвіти”, що ним наділяли одноголосно загальні збори Товариства заслужених громадян. В статуті Товариства “Просвіта” від 25 березня 1891 р. § 5 читаємо: “Товариство складається з членів звичайнихъ, почесныхъ и спомагаючихъ”³; в § 7: “Членомъ почеснымъ може бути й кождый, хто якимъ дьломъ коло

руського народу або Товариства високо заслужився й коли на запрошене Товариства туо честь приймає”⁴. А § 14 саме наголошує що, членів почесних приймають Загальні Збори на внесення Головного Виділу, голосуванням без дискусій⁵. Почесним членам були забезпечені такі права: бути на загальних зборах, а з п’ятого і шостого статутів – і на зборах філій, із правом виступу; подавати відповідні пропозиції; відвідувати засідання управи й подавати там відповідні пропозиції (у п’ятому-шостому статутах участь у засіданнях управи не передбачена). Права вибору вони були позбавлені (це право отримали у п’ятому і шостому статутах)⁶. Про те, що навіть кандидати на почесних членів повинні бути не тільки “високо, але й виїмково заслужені для української нації”⁷ говорить і той факт, що за 60 літ свого існування “Просвіта” наділила цією почесною всього 69 чоловік.

Перших своїх почесних членів загальні збори Товариства обрали у 1871 році. Ними стали відомі у Галичині і на Буковині поети Юрій Федькович, Микола Устиянович; історик, археолог, дослідник Галицько-Волинського князівства проф. Сидір Шараневич; буковинський священик, композитор, поет Сидір Воробкевич. Своє всеукраїнське становище зазнала “Просвіта” й обранням своїми почесними членами поруч із заслуженими для просвітної і взагалі культурної праці західноукраїнськими діячами, передусім колишніми своїми головами, також східноукраїнських культурних діячів⁸ або як писали і говорили у Галичині, діячів з “Великої України”⁹. Почесними членами “Просвіти” було обрано Володимира Антоновича, Павла Житецького, Михайла Комарова, Івана Нечуя-Левицького, Бориса Грінченка, Олександра Кониського, Миколу Лисенка, Михайла Грушевського.

На засіданні Головного Виділу від 2 вересня 1891 р., на котрому були присутні П.П. Барвінський, др. Омелян Огоновський, проф. Іларій Огоновський, проф. Грушкевич, др. Кость Левицький, ком. Юліан Лаврівський, акад. Копач Іван, Кость Паньковський, проф. Барвінський Олександр вніс пропозицію запропонувати загальним зборам обрати почесними членами: 1) Михайла Комарова, письменника, бібліографа з Одеси; 2) Василя Чайченка, письменника з Росії і 3) Василя Васильовича Тарновського – обивателя з Росії; перших двох за заслуги в літературі, третього за “заслуги коло збирання пам’яток наших”¹⁰.

Цю пропозицію було прийнято одногосно. Загальні збори Товариства “Просвіта” відбулися в Тернополі 27 серпня (8 вересня) 1891 р. Саме тоді, на пропозицію довголітнього голови Омеляна Огоновського із скандуваннями “Слава”, “Многая літа” були обрані одногосно почесними членами: посол Юліан Романчук, Йосиф Заячковський, Іосиф Витошинський, Михайло Комарів, Василь Чайченко, Василь Тарновський¹¹. В енциклопедії українознавства за ред. В.Кубійовича читаємо: “Василь Васильович Тарновський – дідич і маршалок дворянства на Чернігівщині, основник українсько-етнографічного музею в Чернігові”¹², але цього є надзвичайно мало для повної характеристики В.В. Тарновського, для визначення його місця в суспільно-культурному процесі в Україні другої половини ХІХ ст. Після закінчення студій з історії та літератури в Київському університеті св. Володимира В.Тарновський, отримавши у спадок в 1866 році садибу в Качанівці, що на той час, зусиллями трьох поколінь Тарновських, починаючи з 1824 р. стала своєрідним культурно-мистецьким осередком, розгортає широку меценатську діяльність. Важко навіть перелічити всі його пожертви на розвиток української літератури, науки, освіти, мистецтва. Відомі його значні пожертви на спорудження пам’ятників Б.Хмельницькому в Києві, Івану Котляревському в Полтаві, на видання першого українського історично-літературного місячника “Киевская старина”, створення Київської громадської бібліотеки, проведення археологічних досліджень у Канівському повіті, впорядкування могили Т.Г.Шевченка. В.В.Тарновський (молодший) був одним з перших жертводавців музею НТШ. У 1893 р. (хоча більшість дослідників вважає датою заснування музею 1895 р.) він подарував портрет, перо і гіпсову маску Т.Шевченка¹³. Однак, найважливішою справою його життя було колекціонування.

Ще в молоді роки Василь Васильович Тарновський захопився ідеєю зібрати якомога повнішу колекцію українських старожитностей, чим продовжив справу свого батька Василя Васильовича Тарновського-старшого. Певне уявлення про склад збірок В.Тарновського дають видані каталоги. Перший, 1893 року, присвячений шевченкіані, підготував сам колекціонер. Незадовго перед смертю він випустив ще один каталог колекції з описом українських старожитностей¹⁴. Вся збірка української старовини була поділена на три відділи:

доісторичний, Київської Русі, козацької старовини. Найцінніші експонати стосувались українського козацтва. В колекції було зібрано близько тисячі експонатів “Тарновський зібрав речей козацького періоду стільки, як ніхто, а що його річі здебільшого вельми гарні, то ся колекція його є величезним національним українським скарбом”¹⁵. За багатством і унікальністю матеріалів, як вважає відомий історик і журналіст Матвеев А.П., козацька епоха, як вона відображена в колекції Тарновського, була, мабуть єдиною в світі¹⁶. Крім того, величезну цінність становив відділ музею, присвячений Т.Г.Шевченку. “Для Василя Васильовича Тарновського все було ценно, где стояло имя Т.Г. Шевченко, даже простое объявление о панихиде в память его, все было дорого”¹⁷.

“Повз шевченківську колекцію не може пройти біограф Т.Г.Шевченка, якщо він хоче скласти справді глибокий життєпис поета” – справедливо зауважив Б.Д.Грінченко¹⁸. Шевченко був для Тарновського своєрідним культом. Навіть хвороба в останні роки життя, не зупинила колекціонера від щорічного паломництва на могилу поета у Каневі. Тарновський наймав пароплав і в оточенні сім’ї, близьких, знайомих і шанувальників Т.Г.Шевченка вирушав на могилу, щоб провести там декілька годин, вшанувати пам’ять людини, поклоніння якій зробилось майже змістом його останніх років. Хоч Тарновський зібрав надзвичайно цінну колекцію, вартість котрої фахівці оцінювали в 300-400 тис. карб.¹⁹, а Микола Шугуров назвав її для любителів малоруської старовини безцінною “такь какь ни за какія деньги въ настоящее время уже невозможно составить другое подобное собрание”²⁰, Василь Васильович не вважав її своїм фамільним скарбом, а надбанням усього українського народу. І що так він дивився на свій музей, краще за усе показує та обставина, що він ніяк не міг зупинитись на установі, яка б зберегла його, як національну скарбницю, не дозволила б вивезти музей і Шевченківську колекцію із України, де вони тільки і мали зміст. Такою установою, за порадою друга О.М.Лазаревського було Чернігівське Губернське земство. Але аж у 1902 р. музей було відкрито.

Таким чином, українській громаді треба добре пам’ятати, яку велику культурну вагу має музей В.В.Тарновського, і як багато він зробив для врятування від забуття і загибелі багатьох неоціненних пам’яток українського минулого. А як багато ще хотілося зробити для України дізнаємося із мрій: то йому мріялось, що він, ще на своєму віку, побачить в Києві пам’ятник Т.Г.Шевченку (він вже і місце для нього назначив); то мріяв зробити із Качанівки якусь “малорусскую национальную святыню”, перевезти туди і поховати тіла всіх відомих українців: Шевченка, Костомарова, Квітку, Котляревського і насипати над ними високу могилу²¹. Можливо це мрії смішні, нездійсненні, але це мрії людини, яка так багато зробила для розвитку української культури та освіти, людини, почесним членством якої може пишатися Товариство “Просвіта” у Львові.

¹ С.Шах. Відзначені за заслуги народу // Ілюстрований народний календар Товариства “Просвіта”.– Львів: Просвіта, 1930.– С. 148.

² В.Мудрий. Роля “Просвіти” в українському житті. З приводу шістдесятиліття “Просвіти”.– Львів: Просвіта, 1928.– С. 1.

³ ЦДІА України у Львові.– Ф. 348.– Оп. 1.– Спр. 7629.– Арк. 349.

⁴ ЦДІА України у Львові.– Ф. 348.– Оп.1.– Спр. 7629.– Арк. 349.

⁵ ЦДІА України у Львові.– Ф. 348.– Оп. 1.– Спр. 7629.– Арк. 351.

⁶ “Просвіта”: історія та сучасність (1868-1998 рр.).– К.: Просвіта, 1998.– С. 24.

⁷ Шах С. Відзначені за заслуги народу // Ілюстрований народний календар Товариства “Просвіта”.– Львів: Просвіта, 1930.– С. 147.

⁸ Дорошенко В. “Просвіта” її заснування і праця: короткий історичний нарис з додатком про “Просвіти” в інших країнах.– Філадельфія: Молода “Просвіта” ім. Митрополита А.Шептицького, 1959.– С. 33.

⁹ Ковба Ж.М. “Просвіта” – світло, знання, добро і воля укр. народу / До 125-річчя з дня заснування./– Дрогобич: Відродження, 1993.– С. 105.

¹⁰ ЦДІА України у Львові.– Ф. 348.– Оп. 1.– Спр. 7629.– Арк. 390.

¹¹ ЦДІА України у Львові.– Ф. 348.– Оп. 1.– Спр. 7629.– Арк. 399.

¹² Енциклопедія українознавства / за ред. В.Кубійовича./– Париж –Нью-Йорк, 1976.– Ч. 8.– С. 1880.

¹³ ЦДІА України у Львові.– Ф. 309.– Оп. 1.– Спр. 33.– Арк. 13.

- ¹⁴ Петренко Григорій. Качанівські студії // Пам'ятки України. -2000.- № 1.- С. 23.
- ¹⁵ Немірич (Б.Д.Грінченко) Музей В.Тарновського // Літературно-науковий вісник.- Львів, 1900.- Т. X.- С. 109.
- ¹⁶ Матвєєв А. Роде красний і пресвітлий//Київ.-1994.- № 10.- С. 163.
- ¹⁷ Памяти В.В.Тарновского, А.М.Лазаревского и Н.В.Шугурова (к рисунку) // Киевская старина. - 1902.- № 7-8.- С. 288.
- ¹⁸ Немірич (Б.Д.Грінченко) Музей В.Тарновського // Літературно-науковий вісник.- Львів, 1900.- Т. X.- С. 115.
- ¹⁹ Сарбей В. До 130-річчя з дня народження В.В. Тарновського // Український історичний журнал.- 1967.- № 4.- С. 120.
- ²⁰ Шугуров Н. Памяти В.В.Тарновского //Киевская Старина.- 1899.- Т. 66.- Июль.- С. 132.
- ²¹ Памяти В.В. Тарновского, А.М. Лазаревского и Н.В.Шугурова //Киевская старина.- 1902.- № 7-8.- С. 290.